

4. Dmitri Frolov, Suomenlahden puolustus – Kronstadt, Viapori ja Tallinna Pietarin turvana//Viapori-Suomenlinna. Kolme valtakunnan linnoitus 1748-2021. Toim. Jussi Nuorteva, Päivi Happonen, Tallinna 2021.

5. Arja Rantanen, Olga Sendhardt. Nikolai Gerard, Suomen unohdettu kenraalikuvernööri. Kansallisarkisto, Helsinki, 2017.

6. Dmitri Frolov Sotavankina Neuvostoliitossa. Suomalaiset NKVD: n leireissä talvi – ja jatkosodan aikana. SKS, Bibliotheca Historica 91 2004.

7. Дмитрий Фролов, Советско-финский плен 1939-1944. По обе стороны колючей проволоки. RME Group, Aleteja, Helsinki-St. Peterbourg 2009

8. Kansallisarkisto. 3132/2 ja 3133/1

УДК 94:341.33(477)«1918-1921»

Михайло ЖУРБА
(м. Київ)

Формування організаційних структур Червоного Хреста України в умовах більшовицької окупації (1918-1921 рр.)

У статті аналізуються історичні обставини, політичні та ідеологічні чинники трансформацій організаційних структур Червоного Хреста на українських теренах під час більшовицької окупації. Відстежуються витоки формування концептуальних засад та принципів практичної діяльності радянського червонохресного руху. Акцентується увага на юридичній нелегітимності та подвійних стандартах функціонування соціально-реабілітаційних громадських об'єднань в умовах комуністичної диктатури.

Ключові слова: більшовицька окупація, громадські об'єднання, комуністичний режим, червонохресні структури.

Актуальність. Вивчення громадської ініціативи у соціально-реабілітаційній сфері є вагомим напрямком у сучасній історичній науці.

Мета наукового дослідження полягає у з'ясуванні механізму організаційних трансформацій Українського Червоного Хреста в умовах становлення тоталітарного комуністичного режиму.

Історіографія проблеми. Історіографічна традиція теми недостатньо представлена і характеризується окремими розвідками таких авторів як О. Щербакова [10] та Н. Дашенко [9].

Виклад основного матеріалу. Після більшовицького жовтневого перевороту у Петрограді 1917 р. уряд нової влади активно здійснював націоналізацію об'єктів господарського значення. Російське товариство Червоного Хреста мало значні кошти та матеріальні засоби. Тому майно Червоного Хреста, як і інші значущі об'єкти, незалежно від форм власності, підпадало під програму націоналізації. Наприкінці 1917 р. директивним шляхом у Петрограді було створено медично-

санітарну організацію «Проле-тарський Червоний хрест», що обумовило існування на початку 1918 р. у більшовицькій Росії двох ідентичних медично-санітарних організаційних структур, що характеризувало загальні тенденції політичних процесів того періоду.

6 січня 1918 р. Рада Народних Комісарів ухвалила декрет, згідно якого Головне управління Російського Червоного хреста оголошувалося власністю Російської більшовицької республіки [1]. Керівний склад Головного управління Червоного Хреста в силу такого розвитку подій та у зв'язку із численними звинуваченнями у контрреволюційній діяльності, що проходили на тлі загальних процесів «боротьби з буржуазією» та реакцією був вимушений виїхати на еміграцію [2]. Таким чином, більшовицький уряд Росії фактично ліквідував Російське товариство Червоного Хреста, у складі якого знаходилися також і українські відділення.

У зв'язку з тим, що після реорганізаційних, адміністративно-правових дій радянської влади щодо Російського товариства Червоного хреста, останнє припинило своє існування, РНК 3 травня 1918 р. видає постанову [3], у якій було здійснено юридичні уточнення щодо ліквідованої організації. У ній, зокрема, наголошувалось, що у відповідності до декрету від 6 січня 1918 р. про передачу майна і капітальних закладів Червоного Хреста у державну власність Російське товариство Червоного Хреста не ліквідувалось. Керівним органом товариства визначався комітет з реорганізації Червоного Хреста. Отже директивним шляхом, без узгодження з Міжнародним комітетом Червоного Хреста було визначено нові концептуальні засади діяльності новоствореного товариства. Це порушило основні принципи діяльності зазначеної організації, оскільки товариство Червоного Хреста більшовицької Росії не мало можливості діяти спільно з іншими національними товариствами. Координація діяльності радянського Червоного Хреста не узгоджувалася з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста. Таким чином, товариство Червоного Хреста більшовицької Росії, відповідно і УСРР не стало правонаступником дореволюційного товариства Червоного Хреста, вийшовши з загальносвітової системи цього міжнародного об'єднання.

Всупереч цьому, Рада Народних Комісарів вважала новоутворене товариство Російського Червоного Хреста повним правонаступником, затвердивши спеціальною постановою для нього символіку міжнародного товариства Червоного Хреста як обов'язкову і під загрозою кримінального покарання, категорично заборонило її використання іншими організаціями та особами [4]. Одночасно при цьому радянський уряд апелював до Женевської конвенції 1906 р., та Гаазької конвенції 1907 р., норм, яких він не дотримувався.

У серпні 1918 р. радянським урядом була затверджена постанова, у якій наголошувалося, що Раднарком надає важливого значення безперервному продовженню діяльності Червоного хреста на таких засадах, що впливають із відповідних міжнародних актів [5]. Зокрема, зазначалося, що Російське товариство Червоного Хреста діє на підставі Женевської конвенції 1864 р/ та інших

документів, входячи до складу Міжнародної спілки товариств Червоного Хреста і безпосередньо співпрацює з такими ж товариствами інших країн. Діяльність товариства здійснюється під патронатом вищих урядових установ радянської республіки. Про свої потреби воно інформує радянський уряд через Народний комісаріат охорони здоров'я. В адміністративному сенсі товариство користується повною автономією і самостійністю. Це стосується питань його організації і участі в урядових заходах. У цій диспозиції Раднарком по суті суперечив сам собі, зазначаючи, що товариство перебуває під контролем НКОЗу і погоджує свої дії з загальним планом і вказівками комісаріату та його уповноважених осіб.

Для прискорення процесу формування широкої мережі установ Російського товариства Червоного Хреста у тій самій постанові від 7 серпня 1918 р. РНК запропонувала Наркомату Охорони Здоров'я залучити до членства у товаристві пролетарські організації, спілки та установи, скликати у найближчий час загальні збори Російського товариства Червоного Хреста для перегляду статуту товариства, і організувати чи ліквідувати заклади Червоного Хреста у тих регіонах, на які діяльність товариства поширювалася раніше [6]. 20 листопада 1918 р. у Москві були скликані загальні збори членів Російського товариства Червоного Хреста, які набули статусу з'їзду. Він проходив у площині ідеологічної парадигми озвученої лідером більшовиків В. Ульяновим (Леніним) на зустрічі з представниками Червоного Хреста Західного фронту в січні 1918 р.: «Нам потрібен такий Червоний Хрест, який би вірою і правдою служив державі робітників і селян». На ньому був ухвалений новий статут і обраний Центральний Комітет Російського Червоного Хреста [7; 8].

26 лютого 1919 р. за дзеркальним сценарієм був виданий декрет РНК УСРР відповідно до якого майно усіх червонохресних організацій передавалося місії більшовицького Російського Товариства Червоного Хреста створеного при Народному комісаріаті здоров'я для обслуговування військово-санітарних потреб Червоної Армії, допомоги військовополоненим та біженцям. 10 березня 1919 р. було видано інший декрет, згідно якого в Україні створювався єдиний радянський Червоний Хрест. Він зосередився головним чином на допомозі біженцям, поверненні інтернованих українців та збиранні пожертв на придбання медичної апаратури та лікарських препаратів через свою мережу як в Україні так і за її межами.

Починаючи з 1920 р. на підконтрольній радянському режиму території України, діяли як комітети місії Російського Червоного Хреста, так і осередки Українського Червоного Хреста. Сама місія більшовицького товариства в Україні створювалася для контролю над виконанням інструкцій з Москви. До місії кооптувалися висуванці з російських більшовицьких органів влади. При філії РТЧХ у Києві був створений відділ допомоги жертвам єврейських погромів. Його роботою керував уповноважений єврейською секції ЦК КП(б)У А. Хейфец. Проте територіальна відірваність місії Російського Червоного Хреста від Москви і її фінансова залежність від державних установ України, поставили місію РТЧХ у

політичну залежність від київської влади. До того ж в умовах соціально-економічної кризи, голоду, епідемії більшовицьке керівництво України у пошуках виходу із суспільного колапсу зробило ставку на Український Червоний Хрест.

13 липня 1920 року на засіданні РНК УСРР було прийняте рішення про подальшу долю Українського Червоного Хреста. У своїй доповіді народний комісар охорони здоров'я М. Гуревич обґрунтував необхідність спільної роботи Українхреста з радянськими органами охорони здоров'я. В той же день РНК УСРР і народний комісаріат охорони здоров'я (НКОЗ) видали постанову «Про Український Червоний Хрест». Постанова націлювала Червоний Хрест підрадянської України на надання допомоги «хворим і пораненим червоноармійцям». Така вибіркова програма діяльності новоствореної структури у своїй засаді містила так званий «класовий принцип», який суперечив засадничій гуманітарній меті діяльності червонохресних організацій. Восени 1920 р. Головну Управу Українського Червоного Хреста очолив знаний в Україні більшовик член ЦК КП(б)У А. Іванов. 24 листопада 1921 р. постановою ВУЦВК та РНК УСРР було оформлене «Положення про діяльність Українського Червоного Хреста». У березні 1922 р. був затверджений статут УТЧХ, що давало підстави легального його функціонування в межах України та налагодження офіційних міжнародних зв'язків [9; 10].

Громадські організації у підрадянській Україні формувалися шляхом адміністративних заходів, виходячи із кон'юнктури потреб компартійної верхівки. За такою ж схемою створювався та еволюціонував Червоний Хрест Української СРР. Формування системи та структурна розбудова місцевих осередків Українхреста були остаточно завершені у 1925 році на його I Всеукраїнському з'їзді. А законодавство, яке визначило умови створення та регулювало діяльність Червоного Хреста, тобто Адміністративний кодекс СРСР було прийнято лише у 1927 р. По суті, засади і функціонування Червоного Хреста визначалися пізніше ніж вони створювалися для обслуговування державних потреб.

Висновки. У подальшому функціонування червоного Хреста у підрадянській Україні набуло особливої специфіки. З одного боку вона підпорядковувалася тим завданням які визначалися компартійною верхівкою у руслі здійснення соціалістичного суспільного експерименту. А з іншого боку фундамент гуманітарної думки та людського милосердя вносив свої корективи у теорію і практику радянської версії червонохресного руху. Насамперед це стосувалося допомоги соціально незабезпеченим верствам населення, а також здійсненню санітарно-гуманітарних функцій. Більшовицький режим не заперечував необхідності існування організації Червоного Хреста, але прагнув контролю над нею. Саме такий підхід залишився визначальним на увесь період радянського панування над українськими землями. Втім саме в радянський період, незважаючи на зрощеність держави та Товариства Червоного Хреста останньому вдалося створити розгалужену систему первинних осередків, зміцнити свою матеріально-

технічну базу, що зокрема це стосувалося розгортання мережі установ медико-санітарної допомоги населенню.

Список використаних джерел та літератури

1. Декрет про передачу имущества и капиталов учреждений Красного Креста и Всероссийского союза городов в государственную собственность. Советское строительство в общеизвестных организациях и других объединениях граждан. Сборник документов в 2-х т. Т. 1. Москва, 1967. С. 39-40.
2. Ахиезер А. Иммиграция из России: Культурно-исторический аспект. Свободная мысль. 1993. № 7. С. 70-78.
3. Декрет от 3 мая 1918 года. Советское строительство в общественных организациях и других объединениях граждан. Сборник документов в 2-х т. Т. 1. Москва, 1967. С. 42.
4. Постановления Совета Народных Комиссаров об охране наименований и знака Красного креста. Советское строительство в общественных организациях и других объединениях граждан. Сборник документов в 2-х т. Т. 1. Москва, 1967. С. 51.
5. Постановление Совета Народных комиссаров от 7 августа 1918 г. Советское строительство общественных организаций и других объединений граждан. Сборник документов в 2-х т. Т. 1. Москва, 1967. С. 44.
6. Постановление Совета Народных комиссаров от 7 августа 1918 г. Советское строительство общественных организаций и других объединений граждан. Сборник документов в 2-х т. Т. 1. Москва, 1967. С. 44.
7. Спілка товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця СРСР. До історії Червоного Хреста. Київ, 1940. С. 18.
8. Воспоминания медиков о В. И. Ленине. Москва: Медицина, 1969. С. 73.
9. Дащенко Н. С. Історичні обставини та програмні засади створення організації Українського Червоного Хреста. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2009. № 1. С. 69-74.
10. Щербакова О. Діяльність Українського Товариства Червоного Хреста на Миколаївщині у 1920-х роках. Питання історії України. 2010. Т. 13. С. 38-41.

УДК 94:341.485(411.16):355.01(470+571:477)«2014/2024»

Анатолій ПОДОЛЬСЬКИЙ
(м. Київ)

Пам'ять про жертви Другої світової війни як зброя проти російської агресії (на прикладі вивчення історії Голокосту в Україні)

Тема історії та пам'яті про жертви Другої світової війни вже близько двох десятиріч є постійним об'єктом маніпуляції та фальсифікації з боку російської пропаганди проти України. З боку ворога це було перманентне намагання